

АНАЛІЗ ЗМІН В ОПОДАТКУВАННІ ТА ОЦІНКА ЇХ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуті основні положення Податкового кодексу України з позицій їх впливу на розвиток страхового бізнесу в Україні. Основна увага приділена аналізу змін в оподаткуванні прибутку страхових компаній та їх впливу на розвиток страхової діяльності і національної економіки загалом.

Ключові слова: Податковий кодекс, страхування, прибуток, оподаткування, страхова компанія, податкове навантаження.

Постановка проблеми. Система оподаткування страхової діяльності в Україні формувалась в умовах глобальної перебудови національної економіки до вимог ринкової системи господарювання. Складний, довготривалий та суперечливий процес реформування вітчизняної економіки безпосередньо позначився на особливостях побудови системи оподаткування страхової діяльності. Зокрема, ґрунтуючись на загальних принципах оподаткування суб'єктів економіки і спільній для них законодавчій базі, прийнятій в Україні, оподаткування страхових компаній суттєво відрізняється не тільки від інших вітчизняних підприємств, а й зарубіжних страхових компаній. Протягом всього періоду формування вітчизняного страхового ринку в Україні (починаючи з 1991 р. з прийняттям Закону України «Про систему оподаткування в Україні») здійснювався активний пошук визначення оптимальних вимог до оподаткування страхових компаній. Найбільша увага приділялась обґрунтуванню та вибору оптимальних бази і ставки оподаткування. Однак, не зважаючи на багато чисельні зміни в чинному законодавстві України стосовно оподаткування страхових компаній, розв'язати проблемні питання в сфері страхової діяльності поки що не вдалося.

Про наявність проблем в сфері страхування, які прямо або опосередковано пов'язані з системою оподаткування страхових компаній, контролем за їх діяльністю, свідчать такі негативи як: високий рівень шахрайства в сфері страхової діяльності (відмивання «брудних» грошей, ухилення від оподаткування, переведення грошових потоків в офшорні зони тощо). Розв'язання зазначених проблемних питань потребує поглибленого дослідження причин їх виникнення та обґрунтування можливостей усунення.

Аналіз останніх досліджень свідчить про те, що результати функціонування страхових компаній України не знаходять належного висвітлення в засобах масової інформації. Високий рівень закритості результатів фінансової діяльності страховиків не тільки породжує недовіру населення та юридичних осіб до достовірності інформації, яку вони отримують від страхових компаній стосовно їх фінансової надійності та платоспроможності, а й дозволяють останнім використовувати схемні технології ухилення від податків.

Необхідність вдосконалення системи оподаткування страхових компаній України та забезпечення відкритості фінансових результатів їх господарювання знайшли висвітлення в публікаціях В. Базилевича, А. Василенко, О. Гаманкової, О. Філанюка та багатьох інших. Прийняття Податкового кодексу України формує нову методологічну базу для побудови раціональних податкових відносин в сфері страхової діяльності та

посилення їх впливу на забезпечення ефективного розвитку національної економіки, страхових компаній при збереженні прав і інтересів страхувальників.

Зміни передбачені Податковим кодексом України, торкаються всіх без виключення суб'єктів економіки, а його впровадження є складним і досить довготривалим процесом, що потребує поглиблених досліджень, пов'язаних з оцінкою можливих результатів.

Мета статті полягає в дослідженні та оцінці змін в оподаткуванні страхових компаній, передбачених Податковим кодексом України, з позицій позитивності їх впливу на забезпечення розвитку цивілізованих страхових відносин в державі.

Виклад основного матеріалу. Податковий кодекс України вносить цілу низку кардинальних змін в систему оподаткування страхових компаній, ефективність впровадження в практику господарювання доцільно оцінювати з наступних позицій:

–відповідності принципом побудови, цілям і завданням загальної вітчизняної системи оподаткування;

–здатності задекларованих змін ліквідувати або при наймі знизити дію негативних факторів і явищ, які мають місце у вітчизняній системі оподаткування страхової діяльності.

Дослідження показали, що на всіх етапах становлення оподаткування страхової діяльності будувалось на загальних принципах вітчизняної системи оподаткування, підпорядковуючись її основним цілям і завданням, регламентованих чинним законодавством України. В цьому аспекті можна констатувати, що за кількісним складом податків, що мають сплачувати юридичні особи, страхові компанії не мають з ними суттєвих розбіжностей.

Особливості стосуються процесів формування та технології сплати окремих видів податків. Оскільки об'єктом оподаткування страхової діяльності був валовий дохід, а з прийняттям Податкового кодексу України став прибуток, то можна констатувати, що саме страхові компанії зазнали найбільш суттєвих змін в оподаткуванні своєї діяльності.

Важливо звернути увагу на те, що законодавча база стосовно оподаткування прибутку суб'єктів господарювання в Україні неодноразово змінювалась [1-2]. В сфері страхування здійснювався інтенсивний пошук оптимального механізму оподаткування страхових компаній [3]. Зокрема, у 1991 р. страховики оподаткувалися на загальних засадах. Об'єктом оподаткування був визначений балансовий прибуток за ставкою оподаткування 35%. У 1992 р. об'єкт оподаткування і ставка були змінені. Об'єктом оподаткування було визнано валовий дохід за ставкою оподаткування на рівні 55%. Протягом 1993-1994 рр. база і ставка оподаткування в страхуванні змінювались неодноразово. Починаючи з 1995 р. було прийняте рішення щодо оподаткування страхових компаній за балансовим прибутком за ставкою оподаткування 30%. Однак при цьому були внесені зміни у визначенні об'єкту оподаткування. Законом України «Про страхування» (1996 р.) був визначений новий порядок формування прибутку від страхової діяльності, який значно відрізнявся від загального Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» (1995 р.). наявність суперечностей в законодавчій базі щодо оподаткування прибутку страхових компаній була частково ліквідована Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» у редакції від 22 травня 1997 р. (ст. 72 «Оподаткування страхової діяльності»). Було, зокрема, виділено та віднесено страхові операції до особливого виду, які підлягають під спеціальний порядок оподаткування. Від тоді і до прийняття Податкового Кодексу України діяльність страхових компаній оподатковувались особливим чином, відмінним від оподаткування іншої підприємницької діяльності. Об'єктом прямого оподаткування слугував не прибуток, як у інших суб'єктів господарювання, а валовий дохід, який

визначався як сума страхових платежів, одержаних страховиком протягом звітного періоду за договорами страхування і перестраховання, зменшену на суму страхових платежів переданих перестраховикам.

Ставка оподаткування не залежала від результатів фінансової діяльності страховика і включалась в ціну страхового платежу. Фактично це був непрямий податок (рис. 1).

Ця особливість аргументувалась тим, що страхові операції мають відмінне від отримання прибутку цільове спрямування, їх метою є страховий захист страхувальників.

Рис. 1. Оподаткування страхової діяльності до прийняття Податкового Кодексу України

Податковий Кодекс України вносить такі зміни в оподаткування страхових компаній [4, ст. 152.1]:

– об'єктом оподаткування страховика стає прибуток від впровадження його діяльності;

– основна ставка податку становить 16 відсотків з введенням наступних перехідних положень в часі;

– з 1 квітня 2011 року по 31 грудня включно – 23%;

– з 1 січня 2012 року по 31 грудня включно – 21%;

– з 1 січня 2013 року по 31 грудня включно – 19%;

– з січня 2014 року – 16%.

Внесена також низка змін щодо умов оподаткування різних видів страхової діяльності. Так прибуток від страхової діяльності з довгострокового страхування життя (як і до прийняття Податкового кодексу України) згідно нових правил не

оподатковуються. Однак змінені умови, що передбачають віднесення страхування життя до категорії довгострокове. Якщо до прийняття Податкового кодексу під довгостроковим терміном вважався період 10 і більше років, то після його прийняття від був скорочений удвічі. Тобто до довгострокового страхування життя відносяться всі договори заключні зі страховиком на п'ять і більше років.

За новими правилами зняті обмеження з підприємств та інших юридичних осіб щодо віднесення на власні валові витрати страхові платежі на страхування своєї господарської діяльності.

У новому Податковому кодексу, зокрема, вказано, що до складу витрат (собівартості товарів та послуг) включається будь-які витрати із страхування майна, відповідальності за екологічну та ядерну шкоду, фінансових кредитних та інших ризиків пов'язаних із впровадженням підприємством господарської діяльності, в межах звичайної ціни страхового тарифу відповідного виду страхування. Тобто планку не більше 5% валових витрат за звітний податковий період, яка була встановлена раніше вже знято. По крайній мірі про неї ніде; не вказано. Єдине в чому є обмеження - це в страхуванні ризиків, пов'язана із виробництвом національних фільмів. Тут страхові платежі можна відносити на витрати у розмірі не більше 10% вартості виробництва національного фільму [4, ст. 152.1].

Згідно нових правил не оподатковуються договори з обов'язкових видів страхування у межах міжнародної системи «Зелена карта», а також страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту.

Порівняно із старим законодавством добавилась ще міжнародні угоди «Зелена картка». Як і раніше договори з перестраховиками - нерезидентами, рейтинг фінансової надійності яких відповідає вимогам, установленим спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг, не оподатковуються. В інших випадках, тобто з перестраховиками, які не мають відповідного рейтингу, оподаткування здійснюється за ставкою 12% суми таких виплат за власний рахунок у момент здійснення їх перерахування.

Введено новий пункт, згідно якого страхування ризиків за межами України, які здійснюються на користь нерезидентів (крім полісів «Зелена картка») оподатковується за ставкою 4% від суми, що перестраховується, за власний рахунок страховика.

Важливо звернути увагу на те, що введений дванадцяти процентний бар'єр при перестраховуванні ризиків у перестраховиків нерезидентів, які не мають відповідного рейтингу, лишився без змін. Справа в тому, що проблема відмивання «брудних грошей» і вивозу капіталу за кордон через операції перестраховування з нерезидентами все ще не вирішена.

Як відомо, будь-яка страхова компанія в Україні може перестраховувати свої ризики в солідних перестраховувальних компаніях з високим рейтингом на страхових ринках Великобританії, Німеччини, Швейцарії і т.д. або у сумнівних компаніях, які не мають високих рейтингів на страхових ринках країн Прибалтики, на Кіпрі, в офшорних зонах [5].

При цьому, якщо цільове використання перестраховувальних премій у компаніях з високим рейтингом не викликає сумнівів, то відтік капіталу в Прибалтійські країни і в офшорні зони пов'язують з різними тіншовим схемами.

Пік розвитку операцій з «псевдоперестраховування» вважається 2004-2005 роки. Лідерами таких операцій були страхові компанії «Оберіг», «Максимум», «Громада», «Егіда», «Либідь» та ін. Лише в 2004 році під видом перестраховування у країни Балтії було виведено грошових коштів понад 2 млрд. грн. [7].

Отже 12% - податок з перестраховальних операцій українських страхових компаній з нерейтинговими перестраховиками - нерезидентам (до яких відносять компанії по «відмиванню грошей») все ще лишається актуальним і має на меті відсікти сумнівні компанії, імовірність відмивання через, які «брудних» грошей найбільша.

Що стосується оподаткування доходів страхувальників фізичних осіб то по суті нічого не змінилося.

Базою оподаткування які і раніше є чистий річний оподатковуваний дохід, який визначається шляхом зменшення загального оподаткованого доходу на суму єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а також на суму податкової знижки звітного року [4, ст. 164.6]

Ставка податку становить 15% бази оподаткування щодо доходів, які не перевищують 10-кратний розмір мінімальної зарплати встановленої на січня податкового року.

Для сум доходів, які перевищують зазначену межу - 17% [4, ст. 167.1]. До податкової знижки включаються фактично здійснені протягом звітного податкового року платником податку такі витрати:

– Сума внесків страховику-резиденту, недержавному пенсійному фонду НПФ, банківській установі за договорами довгострокового страхування життя, недержавного пенсійного забезпечення та на банківський пенсійний рахунок, але в розмірі який не перевищує податкової соціальної пільги (місячний прожитковий мінімум для працездатної особи $\times 1,4$).

При страхуванні члена сім'ї платника податку першого ступеня споріднення 50% податкової соціальної пільги, в розрахунку на кожного застрахованого члена сім'ї. [4, ст. 166.3.5.; ст. 169.4.1.].

Новий порядок оподаткування передбачений Кодексом України передбачає такі правила:

1. Договори довгострокового страхування життя та недержавного пенсійного оподатковується наступним чином:

За ставкою 15%-17%:

А. Оподатковується 60% суми: одноразової страхової виплати регулярної послідовної виплати (ануїтету).

Якщо вигодонабувач є страхувальником за договором, оподаткуванню підлягає величина перевищення страхової виплати над сумою внесених страхових платежів за правилами оподаткування доходів від розміщення коштів на депозитних рахунках.

Б. Оподатковується викупна сума у разі дострокового розірвання угоди [4, ст. 170.8.2].

Не підлягають оподаткуванню страхові суми, регулярні послідовні виплати (ануїтети) за договорами довгострокового страхування життя та недержавного пенсійного забезпечення:

- а) якщо застрахована особа платник податку не досяг повноліття;
- б) якщо застрахована особа має не менше ніж 70 років;
- в) якщо застрахована особа в результаті нещасного випадку отримала інвалідність I групи;
- г) сума одноразової пенсійної виплати учаснику недержавного пенсійного фонду або Накопичувального фонду за рахунок коштів Накопичувального фонду [4, ст. 170.8.3.].

2. Оподаткування страхової виплати, отриманої у формі спадщини:

Сума страхового відшкодування (страхових виплат) за страховими договорами, а також сума, що зберігається відповідно на пенсійному депозитному рахунку, накопичувальному пенсійному рахунку індивідуальному пенсійному рахунку

спадкодавця оподатковується за нульовою ставкою (тобто не оподатковується) якщо успадковується особою яка є інвалідом I групи або має статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування [4, ст. 174.1.; 174.2.1].

Порівняно із старим законодавством у новому Податковому Кодексі добавились поняття статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування.

Досить суттєві зміни в соціальному страхуванні. З 1 січня 2011 року набрав чинності Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [6].

До прийняття закону страхувальники - це роботодавці та наймані працівники сплачували внески у відповідних пропорціях на кожний вид соціального страхування. Після набуття чинності вище вказаного закону єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування страхувальника будуть перераховувати до Пенсійного фонду України.

Пенсійний фонд України - це тепер орган, який уповноважений вести облік платників єдиного внеску, забезпечувати збір та ведення обліку страхових коштів, контролювати повноту та своєчасність їх сплати.

Страхові кошти, акумульовані на централізованих рахунка Пенсійного фонду, автоматично перераховуються не пізніше наступного операційного дня після їх зарахування на Централізовані рахунки фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування відповідно до визначених законом пропорцій

Пропорції залежать від класу професійного ризику виробництва. Всього передбачено 67 таких класів.

Звичайно єдиний внесок на соціальне страхування страхувальники мають право відносити до складу своїх витрат.

Впровадження Закону «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» спрямоване на підвищення ефективності роботи фондів соціального страхування, а саме:

- зосередження функцій, пов'язаних з формуванням страхових коштів, в одному органі;
- запровадження єдиної для всіх фондів інформаційної бази, що забезпечить прозорість фінансових потоків;
- підвищить платіжну та звітну дисципліну платників єдиного внеску;
- зумовить більш раціональне використання коштів;
- дасть можливість дещо скоротити адміністративний апарат.

Висновки. Аналіз і оцінка, передбачених Податковим Кодексом України, що стосуються оподаткування страхової діяльності дозволяють зробити такі висновки:

1. Поетапне зниження ставки оподаткування прибутку страхових компаній від впровадження їх діяльності майже вдвічі не тільки суттєво знизить податкове навантаження на страховиків, а й сприятиме їх подальшому розвитку в умовах наростання конкуренції в ринковому середовищі.

2. Водночас зниження ставки оподаткування прибутку страховиків може негативно позначитись на наповненні державного і місцевого бюджетів. Тому в процесі впровадження нових положень оподаткування прибутку страховиків актуальності набувають питання, пов'язані з моніторингом їх впливу як на розвиток страхового ринку України, так і національної економіки загалом.

3. Нові правила оподаткування операцій з перестраховиками в цілому спрямовані на ліквідацію таких негативів як відмивання брудних грошей, налагодження співпраці вітчизняних страховиків із відомими зарубіжними страховими компаніями, які мають високий імідж і рейтинг на світовому страховому ринку. Однак реалізація цього напряму потребує підкріплення з боку держави реальними мотиваційними важелями.

4. Зниження обмежень з боку юридичних осіб щодо внесення на власні валові витрати страхових платежів, спрямованих на страхування своєї господарської діяльності потребують розроблення чітких правил контролю за цільовим використанням таких витрат.

В цілому можна констатувати, що зміни передбачені Податковим кодексом України стосовно оподаткування страхових компаній, спрямовані на адаптацію вітчизняного страхування до міжнародних страхових ринків та розвиток в країні цивілізованих страхових і податкових відносин.

Література

1. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22 червня 2003 р. №889-IV : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.
2. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 27 червня 1995 р. №247/95-ВР : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : pro-u4ot.info/index.php%3Fsection%3Db.
3. Гаманкова О. О. Фінанси страхових організацій : [навч. посібн.] / О. О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2007. – С. 170.
4. Податковий кодекс України. – К. : Алерта; Центр навч. літер., 2011. – 488 с.
5. Машина Н. І. Міжнародне страхування : [навч. посіб.] / Н. І. Машина ; ДЕГУ. – К. : Центр навч. літератури, 2006. – С. 136.
6. Дані з веб-сторінки Юридичної компанії «Об'єднаний юридичний департамент» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oud.in.ua.com.

Summary. Considered substantive provisions of the Internal revenue code of Ukraine from positions of their influence to development of insurance business in Ukraine. Basic attention is spared to the analysis of changes in taxation of income of insurance companies and their influence on development of insurance activity and national economy on the whole.

Keywords: the Internal revenue code, insurance, income, taxation, insurance company tax loading

Стаття надійшла до редакції 05.04.2011